

УДК 342.95 (477)

Н. В. Нестор

кандидат юридичних наук, здобувач

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРИНЦИПИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДУ (СУДДІВ)

Постановка проблеми. Будь-який управлінський процес, а так само інші явища правової, та соціальної дійсності, характеризуються певними керівними ідеями, визначальними параметрами, фундаментальними основами існування та призначенням в соціумі. Такі основи в науковій літературі та законодавстві прийнято іменувати принципами (засадами) певного явища, його першоосновою, в якій розкривається природа, специфіка змісту, спосіб створення, здійснення, функціонування, діяльності, чого-небудь або кого-небудь.

Принципи (засади) державного управління характеризують основи побудови управлінських зв'язків в структурі державної влади, формат взаємодії владних суб'єктів між собою та з третіми особами, правила функціонування, реалізації адміністративної компетенції того чи іншого державного органу, посадової особи, іншого суб'єкту управління. З метою належного їх застосування на практиці такі засади мають бути формалізовані в законодавстві, адже в протилежному випадку вони матимуть характер рекомендацій, залишатимуться деклараціями, а не імперативними приписами. Хоча, звичайно, це не виключає можливості паралельного існування і низки не формалізованих принципів державного управління, в цілях наукового пізнання, глибшого розуміння природи владно-управлінських процесів та за потреби – подальшому закріпленні їх в чинному законодавстві.

Досліджуючи питання системи принципів контролю за діяльністю судів та суддів в Україні, то вона в цілому відповідає поширеним в науці державного управління та адміністративного права класифікаціям на загальні (основні) засади, що характеризують уніфіковані принципи функціонування права, процесу управління; а також спеціальні, які в свою чергу відображаються особливості конкретної сфери здійснення управлінського впливу. Саме даний підхід – виокремлення загальних та спеціальних принципів вважаємо за доцільне використати і при характеристиці засад контролю за діяльністю судів (суддів) в Україні. Завдяки цьому створюються оптимальні умови для комплексного дослідження та характеристики всієї системи принципів контролю, яка логічно розділяється на загальну групу з принципами адміністративного права та управління, та спеціальну групу – з переліком специфічних засад заходів контролю та нагляду саме в сфері судоустрою та правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В науковій літературі дослідження принципів, засад певних правових явищ традиційно здійснюється в розрізі загальної теорії права, адміністративного права, державного управління (праці таких вчених як В.Б. Аверянов, О.Ф. Андрийко, С.В. Бардаш, Ю.П. Битяк, В.В. Галуцько, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, А.М. Колодій, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.Я. Малиновський, О.М. Музичук, О.В. Шевчук та інших). Поряд з цим, дослідження принципів контролю саме в судовій сфері, за роботою суддів все ще недостатньо вивчене та систематизоване, що зумовлює актуальність даної статті.

Метою статті є виокремлення та характеристика принципів контролю за діяльністю судів (суддів) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Перший принцип, на який звернемо увагу, це принцип верховенства права. Дана засада відображає пріоритетність прав та свобод людини і громадянина в діяльності державного механізму, взаємовідносинах індивіда з державними органами та їх посадовими особами. Відповідно до статті 3 статуту Ради Європи, кожний член Ради Європи обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією [1]. На виконання цього міжнародного зобов'язання, обумовленого ратифікацією Україною статуту Ради Європи та відповідно членство в цій організації, відповідний принцип був закріплений і на рівні основного закону країни (стаття 8 Конституції України).

В розрізі контролю за судом та суддями, реалізація цього принципу має два напрямки. По-перше, йдеться про гарантування права на справедливий суд – справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який вирішить спір щодо прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти особи кримінального обвинувачення, закріпленому в статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950р. [2]. Тобто контрольні заходи з боку різних суб'єктів спрямовані на створення належних умов та передумов реалізації цього права індивіда. По-друге, професійний статус судді не позбавляє службову особу таких засадничих особливих сво-

бод як невтручання в особисте життя, захист від незаконного звинувачення у протиправних діях, таємниця телефонних розмов та кореспонденції тощо. Відповідно контрольно-наглядова діяльність також не повинна допускати неправові форми порушення цих прав судді.

Іншим фундаментальним принципом контролю є законність, яка полягає

у вимогах суворого і неухильного дотримання всіма суб'єктами законів і створених для їх реалізації підзаконних актів, повного і реального здійснення суб'єктивних прав, обґрунтованого і ефективного застосування права за умов недопущення порушень з боку державних органів та їх посадових осіб [3, с. 58]. Слушним є спостереження О.Ф. Андрійко, що принцип законності щодо контролю має свій прояв в тому, що чинне законодавство, яким визначаються повноваження та функції контролюючих суб'єктів, було «відповідно задіяним», чітким та визначеним стосовно контрольної діяльності [4, с. 21]. Звичайно, принцип законності як вимога дотримуватися норм законів та підзаконних актів стосується не лише управлінської, а й будь-якої іншої діяльності в державі фізичних та юридичних осіб. Поряд з цим, сфера правосуддя як об'єкту нагляду створює певну особливість – вихід за межі закону при здійсненні заходів контролю створює додаткову суспільну небезпеку діяння, та відповідно кваліфікується як окремих склад злочину. У зв'язку з цим, така загальна проблема дотримання цього принципу як множинність, недосконалість законодавства має менший негативний контекст – адже спеціалізовані закони досить чітко, вичерпно визначають форми та процедури контролю за діяльністю судів та суддів в Україні.

Принцип об'єктивності контролю скерований на забезпечення наглядовими суб'єктами неупередженого, незаангажованого підходу до всіх суддів під час здійснення заходів контролю, прийняття рішення за їх підсумками. Дана засада виражає кінцеву стадію контролю; до того ж об'єктивність має комплексним характер, полягає, з однієї сторони, в наданні достовірної інформації підконтрольним суб'єктом, з іншої сторони, в об'єктивності результатів контролю [5, с. 72]. Отже, дотримання даного принципу повинно виявлятися в зборі максимально повного, достатнього, достовірного обсягу інформації, фактичних документальних даних про суддю (кандидата на посаду судді), його дії чи бездіяльність, на підставі чого можна прийняти виважене, неупереджене та обґрунтоване рішення по суті справи.

Незалежність суб'єктів контролю означає наявність юридичних, економічних передумов для самостійного функціонування та діяльності, вільному виборі форм та методів контролю (звичайно, з числа тих, що входять до складу їх управлінської

компетенції). Чи не найбільш яскраво серед числа інших органів державної влади реалізація даного принципу здійснена саме в сфері судоустрою – через систему органів суддівського врядування, які інституційно, фінансово відокремлені від третіх осіб, що потенційно (реально) здатні впливати на їх роботу.

Пов'язаною з принципом незалежності є засада аполітичності контрольних заходів. Дійсно, в тому числі історичні традиції впливу, підпорядкування судів, суддів по адміністративній вертикалі виконавчій влади іншим суб'єктам, зумовлюють наявність і в умовах сучасної України значної кількості політиків та державних службовців, які продовжують розглядати судову систему як складову державного механізму, яка повинна обслуговувати їхні політичні інтереси, виконувати вказівки по розгляду конкретних справ. Порушення, на нашу думку, принципу аполітичності контролю, є, наприклад, поширена практика парламенту призначати членів Конституційного суду України відповідно до партійних квот парламентської коаліції (більшості). Водночас найбільшу загрозу дотриманню цього принципу становить надзвичайно великий ступінь поширення у владі рівня корупції та зловживання службовим становищем в матеріальних цілях, відповідно актуальною є загальнодержавна боротьба з такими негативним проявами, досягнення реальних результатів в подолання правового нігілізму, неповаги до законів в суспільстві.

Принцип гласності означає відкритість та публічність роботи суб'єктів контролю, насамперед органів суддівського врядування. Подібна прозорість їх роботи, за визначенням Б.М. Шевчука, є необхідним інструментом забезпечення верховенства права, дозволяє зменшити вірогідність зловживання владою, прийняття помилкових рішень та корупційних дій [6]. Гласність та відкритість контрольно-наглядової діяльності сприяє формуванню позитивної громадської думки щодо рівня справедливості, ефективності заходів контролю та нагляду. Реалізації цього принципу повинне сприяти своєчасне, повне, вичерпне висвітлення діяльності (зокрема, на офіційних веб-сайтах органів контролю в мережі інтернет) щодо напрямків, результатів роботи органів суддівського врядування, оприлюднення даних про звільнення, відсторонення суддів за істотні правопорушення, зразки дисциплінарної скарги та заяви щодо несумісності для громадян та юридичних осіб тощо.

Системність контролю передбачає послідовність та структурування контрольних заходів. Принцип системності передбачає єдність правових засад контрольної діяльності, нормативне регламентування механізму його виконання, законодавчо визначену організацію взаємодії контролюючих суб'єктів [7, с. 199]. Фактично йдеться про те, що будь-який захід контролю є комплекс-

сним явищем, у здійсненні якого той чи інший спосіб задіяні різні суб'єкти; а їх сукупність утворює цілісну систему, з різними горизонтальними взаємозв'язками. І ось досягненню органічної єдності, послідовності таких заходів, поєднанню компетенції різних управлінських суб'єктів в рамках спільної мети і повинно сприяти дотримання засади системності в процесі контролю.

Принцип науковості (наукової обґрунтованості) в наглядній діяльності означає використання напрацювань вчених, експертів в сфері державного управління, адміністративного права, судоустрою та правосуддя; юридичної доктрини, позитивного міжнародного досвіду, практики правозастосування в процесі формування (зміни, уточнення, деталізації, вилучення) норм права, які прямо чи опосередковано стосуються питання контролю за діяльністю суду (суддів). Як правило, йдеться мова про вдосконалення оцінки правомірності дій при судовому розгляді, правового статусу, порядку формування органів суддівського врядування, уточнення різних аспектів набуття та припинення правового статусу судді та вплив на ці факти суб'єктів контролю, адміністративних форм та процедур контрольно-наглядної діяльності.

Принцип результативності (ефективності, дієвості) контролю означає запит суспільства на результат, а не процес роботи; потребу виявлення та оприлюднення реального, а не скорегованого на політичні потреби стану справ в судовій галузі, з'ясуванні причин та умов правопорушень, шляхів подальшої модернізації, вдосконаленні судової системи України. Відповідно головним критеріям досягнення такого стану є не кількісна статистика, звіти про діяльність Вищої ради правосуддя, а ступінь довіри громадян, юридичних осіб до суду та суддів в цілому.

Принцип пріоритетності органів суддівського самоврядування серед суб'єктів контролю означає їх винятковий статус, наділення виключними повноваженнями щодо прийняття юридично значимих рішень в контексті призначення судді на посаду та дострокового припинення (призупинення) повноважень. Тоді як компетенція всіх інших суб'єктів контролю фактично обмежується допоміжною діяльністю, полягає в збиранні та переданні цим органам, оприлюдненні різної інформації про діяльність, поведінку суддів. Подібний винятковий статус Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обумовлений способом формування їх персонального складу (більшість складають судді чи особи, призначені суддями) та потребою дотримання засади незалежності судової влади, усунення факторів потенційного незаконного впливу третіх осіб.

Принцип доступності контролю означає право кожної фізичної чи юридичної особи подати до

Вищої ради правосуддя скаргу щодо дисциплінарного проступку судді (суддів), щодо порушення суддею (суддями) вимог щодо несумісності; до Громадської ради доброчесності – інформацію про кандидатів на посаду суддів (суддів), яка може містити дані про порушеннями ними законодавства. При цьому не є обов'язковим, щоб протиправна поведінка судді стосувалася порушення прав викривача; в аспекті засади доступності контролю це не має значення.

Принцип невторчання в поточну діяльність судді знову ж таки пов'язаний з тим, що суддя при здійсненні правосуддя є незалежним, будь-який вплив на нього поза рамками закону є протиправним. Відповідно заходи контролю за загальним правилом не можуть включати оцінку дій судді в процесі чи прийняття процесуальних документів до того часу, поки справа не буде остаточно розглянута.

Відсутність плановості та систематичності заходів притягнення суддів до відповідальності як засада контролю означає неможливість планування контрольних заходів щодо судді у зв'язку з тим, що їхнє проведення обумовлене юридичними фактами (протиправною поведінкою), які не належать від волі суб'єктів нагляду. Відповідно не можуть бути спрогнозовані та заплановані. Водночас ця засада не стосується планування заходів по розгляду дисциплінарних скарг, що вже отримані органом суддівського самоврядування.

Принцип обов'язкового врахування правового режиму суддівського імунітету та незалежності суддів пов'язаний з наявністю ряду особливостей в професійному статусі судді, які суттєво обмежують можливості здійснення контролю щодо таких осіб. Погоджуємося з думкою В.О. Гринюка, що положення про недоторканність суддів стосується всіх суддів, незалежно від займаної посади, ланки судової системи і передбачає особливий порядок притягнення суддів до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності, а також поширюється як на службову (зв'язана з розглядом справ), так і позаслужбову діяльність судді [8, с. 12]. Отже будь-яка форма, процедура нагляду повинна враховувати, брати до уваги недоторканість та незалежність судді, виключати можливість порушення правового режиму цих гарантій професійного статусу, протиправного впливу на волю та діяльність судді в процесі здійснення правосуддя.

Висновки. Охарактеризовані нами принципи контролю за діяльністю судів (суддів) в Україні містять як елементи, властиві загальним принципам адміністративного права та державного управління, так і ряд елементів, наявність яких обумовлена специфікою об'єкту нагляду, зокрема предмету, меж, завдань контролю в судовій сфері. У зв'язку з цим пропонуємо дві групи принципів

контролю в цій сфері – загально-адміністративні та спеціально-галузеві.

Загально-адміністративні принципи характеризуються синтезом загальнотеоретичних засад права, управління та контролю як його особливого типу (верховенство права, законність, об'єктивність, аполітичність, гласність, системність, науковість, результативність контролю, незалежність суб'єктів контролю). Тоді як спеціально-галузеві принципи окреслюють специфіку контрольних процедур в сфері судової влади (пріоритетність органів суддівського самоврядування серед суб'єктів контролю, доступність контролю, невторчання в поточну діяльність судді, відсутність плановості та систематичності заходів притягнення суддів до відповідальності, обов'язкове врахування правового режиму суддівського імунітету та незалежності суддів).

Проаналізовані нами принципи контролю за діяльністю судів (суддів) підкреслюють важливість контрольно-наглядової діяльності в судовій сфері з огляду на запит суспільства на ефективний та справедливий суд. При цьому специфіка об'єкту нагляду зумовлює необхідність врахування низки спеціальних засад контролю, з метою надання заходам контролю ознак законності, врахування незалежності суду.

Література

1. Статут Ради Європи від 05.05.1949р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_001;
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004;
3. Кечуа А.М. Теоретичні підходи до визначення поняття законності в діяльності органів виконавчої влади // Наше право. 2010. № 2 ч. 1. С. 55–59;
4. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ, 2004. 301 с.;
5. Коломоець Т.О., Лютіков П.С. Державний контроль в галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект. Запоріжжя, 2009. 216 с.;
6. Шевчук Б.М. Європейські принципи належного врядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні // Демократичне врядування. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_8;
7. Дрозд І.К., Шевчук О.В. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. Київ, 2007. 304 с.;
8. Гринюк В.О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с.

Анотація

Нестор Н. В. Принципи контролю за діяльністю суду (суддів). – Стаття.

В статті автор розкриває загальнотеоретичні та юридичні аспекти правового явища принципів в контрольній діяльності, що здійснюється по відношенню до суду та професійних суддів. З використанням емпіричних та теоретичних рівнів пізнання, аргументується необхідність розглядати систему принципів як поєднання загальних (основних) засад, що характеризують уніфіковані принципи функціонування права, процесу управління; а також спеціальних, які в свою чергу відображають особливості конкретної сфери здійснення управлінського впливу. Відповідно до такого підходу автором виокремлено, охарактеризовано, та класифіковано низку принципів контролю за діяльністю суду (суддів).

Ключові слова: судова влада, принципи, засади, контроль, нагляд, класифікація.

Аннотация

Нестор Н. В. Принципы контроля за деятельностью суда (судей). – Статья.

В статье автор раскрывает общетеоретические и юридические аспекты правового явления принципов в контрольной деятельности, осуществляемой по отношению суда и профессиональных судей. С использованием эмпирических и теоретических уровней познания, аргументируется необходимость рассматривать систему принципов как сочетание общих (основных) принципов, характеризующих унифицированные начала функционирования права, процесса управления; а также специальных, которые в свою очередь отражают особенности конкретной сферы осуществления управленческого влияния. Согласно такому подходу автором выделены, охарактеризованы и классифицированы ряд принципов контроля за деятельностью суда (судей).

Ключевые слова: судебная власть, принципы, основы, контроль, надзор, классификация.

Summary

Nestor N. V. Principles of Court Control (Judges). – Article.

In the article the author reveals the general theoretical and legal aspects of the legal phenomenon of principles in the control activity, which is carried out in relation to the court and professional judges. Using the empirical and theoretical levels of knowledge, the need to consider the system of principles as a combination of general (basic) principles that characterize the unified principles of law, the process of governance; as well as special ones, which in turn reflect the peculiarities of a specific sphere of management influence. In accordance with this approach, the author has identified, characterized and classified a number of principles for controlling the activity of the court (judges).

Key words: judiciary, principles, principles, control, supervision, classification.